

International
**SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL**

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:46
sssjournal.com

pp.5594-5607
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 15/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 12/10/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 12.10.2019

TOPLUMSAL BELLEĞİN YENİDEN İNŞASI: YAZILI BASINDA 27 MAYIS'I HATIRLATMA VE UNUTTURMA ¹

RECONSTRUCTION OF SOCIAL MEMORY: REMINDING AND FORGETTING THE MAY 27TH THROUGH WRITTEN MEDIA

Doktora Öğrencisi, İdil İPEK

Anadolu Üniversitesi, Basın Yayın Anabilim Dalı, Eskişehir/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1777>

Reference : İpek İ. (2019). "Toplumsal Belleğin Yeniden İnşası: Yazılı Basında 27 Mayıs'ı Hatırlatma ve Unutturma", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(46): 5594-5607.

ÖZ

Toplumsal bellek kavramı, bireysel bir belleğin oluşması için temel şart olarak toplumsal çerçevelere işaret etmektedir. Çalışmada, disiplinler arası bir kavram olan toplumsal belleğin medya ile ilişkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda, toplumsal bellek kavramının genel çerçevesi çizilerek, tarihsel gelişim sürecine yer verilmiştir. Kavramın zamansal ve mekânsal bağlamına, hatırlama ve unutma ile ilişkisine yer verilerek toplumsal belleğin taşıma araçlarına değinilmiştir. Çalışmada, 1990 sonrası yazılı basında, 27 Mayıs'ın yıl dönümlerinde olmak üzere Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye gazetelerinin ilk sayfalarında yer alan haberler ve köşe yazıları nicel ve nitel değerlendirmeyi barındıran içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Sonuç olarak, 27 Mayıs medya dolayımı ile toplumsal bellekte farklı biçimlerde yeniden inşa edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal hafıza, toplumsal inşa, sosyal hatırlama ve unutma, kültürel hafıza

ABSTRACT

The concept of social memory refers to social frameworks as a basic condition for the formation of an individual memory. In this study, the relationship between the social memory and the media which is an interdisciplinary concept is examined. Accordingly, while forming the general framework of the concept of social memory, historical development process of the concept was included and similar aspects of the concept were mentioned. Including temporal and spatial context and its relevancy between remembering and forgetting, social memory transmission tools were mentioned. In the study, the news in the first pages and opinion columns of the Newspapers: Cumhuriyet, Hürriyet and Türkiye in the printed press after 1990 that coincide with the anniversaries of the May 27th are analyzed by quantitative and qualitative content analysis methods. As a result, the May 27th has been reconstructed in different ways in social memory with media movements.

Keywords: social memory, social construction, social remembering and forgetting, cultural memory

1. GİRİŞ

Toplumsal bellek gündelik hayatımızda sık sık karşılaştığımız bir terim olmakla beraber akademik alanda da kendine yer edinmiş bir kavramdır. Temelde hatırlama- unutma gibi eylemlere işaret eden hafıza olgusu, toplumlara uyarlandığı ilk yıllarda her ne kadar eleştiri olsa da günümüzde akademik anlamda çalışmacılar tarafından ilgi gösterilen bir alan haline gelmiştir.

Toplumsal bellek kavramı, 20. yüzyılın başlarında Fransız sosyolog Maurice Halbwachs tarafından sistematikleştirilmiştir. Halbwachs'ın temel savı doğrultusunda, toplumsal bellek kavramı, bir grup

¹ Bu çalışma, İdil İpek tarafından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Şengül Özerkan danışmanlığında yürütülen "Toplumsal Belleğin Yeniden İnşası: 1990 Sonrası Yazılı Basında 27 Mayıs'ı Hatırlatma ve Unutturma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

içerisinde yer alan insanların bireysel anılarını toplumsal çerçeveler doğrultusunda hatırladıklarına işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, bireysel hafızaların bir kısmı toplumsal hafızanın kontrolündedir.

Çalışma kapsamında disiplinler arası bir kavram olan toplumsal belleğin medya ile ilişkisi yazılı basın üzerinden kurulmaktadır. Toplumsal bellek ile yazılı basının bir potada birleştirildiği çalışmada, geçmişin zihinlerde var olduğu şekliyle korunmadığı, bir yeniden inşa sürecine dayandığı öne sürülmektedir. Bu doğrultuda yürütülecek olan çalışmada, toplumsal belleğin inşası ve inşa sürecinde yazılı basının rolüne odaklanılacaktır.

Araştırma konusu olarak Türkiye'nin toplumsal hafızasında yer edinmiş olan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi seçilmiştir. Yazılı basının 27 Mayıs'ı nasıl hatırladığı ve topluma ne şekilde hatırlattığı ulusal yazılı basın üzerinden incelenecektir. İncelemeye konu olan 27 Mayıs'ın seçilmesinin başlıca sebebi: Türkiye'nin ilk askeri darbesi olması ve bu sebeple Türkiye'deki toplumsal travmalardan birini oluşturmasıdır. Ayrıca, olayın üzerinden çalışmanın gereksinimlerine cevap veren bir sürenin geçmiş olması 27 Mayıs'ın incelemeye konu olmasının bir diğer nedenidir.

Çalışmanın evrenini, Türk basınında ulusal çapta yayın yapan gazeteler oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme olarak ise; Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye gazeteleri seçilmiştir. Üç gazetenin de kitlelere kolay ulaşabilir durumda olmaları, farklı yayın gruplarına ait olmaları, üç gazetenin de kuruluşları itibarıyla köklü gazeteler olmaları, 1990 yılından günümüze yayın açısından süreklilik göstermeleri sebebiyle araştırmanın örnekleme dahil edilmişlerdir. Farklı ideolojilerdeki gazetelerin seçilmesindeki amaç ise; toplumsal bellek tezine bağlı kalınarak, bireylerin anılarını bağlı buldukları grupların bakış açısı içerisinde hatırlamasına dayanmaktadır.

Araştırmaya konu olan üç gazete, 1990 sonrası dönemde, 27 Mayıs'ın her yıl dönümünde ilk sayfaları ve köşe yazıları özelinde nicel ve nitel değerlendirmeyi barındıran içerik analizi yöntemiyle incelenecektir. Çalışmanın sınırlılıkları değerlendirildiğinde toplumsal belleğin inşasında medyanın rolünü ortaya koymak için ulusal yazılı basından gazeteler ele alınmış ve araştırma gazetelerin ilk sayfalarındaki haberler ve köşe yazılarıyla sınırlı tutulmuştur. Çalışma 1991'den 2017 yılına kadar geçen sürede 27 Mayıs'ın her yıl dönümünü kapsamaktadır.

Çalışmanın 1990 sonrası yazılı basın ile sınırlandırılmasının başlıca sebebi: 11 Nisan 1990 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilen bir kanunla Adnan Menderes ve diğer parti üyelerinin itibarlarının iade edilmiş olmasıdır. Çünkü, bu tarihten sonra çeşitli "hafıza mekanlarının" inşasına başlandığı görülmektedir. Çalışma bağlamında ise böyle bir sürecin başlamasıyla birlikte, yazılı basının toplumsal belleğin inşasındaki rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. TOPLUMSAL BELLEK VE TEORİK TEMELLERİ

1980'li yıllarla birlikte dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen olaylarla "hafıza patlaması", "hafıza konjonktürü" olarak nitelendirilen bir dönem başlamıştır. Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen olaylar doğrultusunda toplumlar bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim süreci ise toplumların geçmişleriyle ilişki biçimlerini sorgulamalarına ve yeni tartışmalara yol açmıştır (Sancar, 2007, s. 19).

Bu bağlamda, hafıza olgusuna verilen önemin artmasını kültürel bellek alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Jan Assmann üç ana sebebe bağlamaktadır. Assmann'a göre, ilk olarak yeni medya alanında yaşanan gelişmeler sayesinde bellek dışı kaydın mümkün olduğu bir dönemin içinde yer alıyoruz. İkinci olarak ise geçmişi anlama gayretinde olan bir kültürün içinde bulunuyoruz. Son olarak, insanlık tarihinin büyük acılarına şahitlik etmiş olan kuşağın yaşama veda ediyor olmasından dolayı bu dönemi yaşayan belleğin yok olma tehlikesi ile karşı karşıyayız (Assmann, 2015, s. 17-18). Nora ise hafızaya verilen önemin yükselişe geçmesini tarihin hız kazanması ve demokratikleşme olmak üzere iki ana nedene bağlamaktadır (Sancar, 2007, s. 64).

Tarihsel gelişim süreci içinde toplumsal bellek ele alındığında, köklerinin M.Ö. 6. yüzyıla kadar uzandığı görülmektedir. Toplumsal belleğin bugünkü anlamını karşılamamakla birlikte M.Ö. 6. yüzyılda bellek sanatı (ars memoriae ya da memorativa) olarak adlandırılan bir bellek tekniğinin varlığı bilinmektedir. Belirli olarak seçilen bazı mekânlar doğrultusunda, bilince yerleşmesi istenen nesnelere hayali görüntüleri yaratılarak bu seçilmiş mekânlarla hayali nesnelere arasında bir ilişki oluşturulması bu tekniğin işleyiş biçimidir. Bu yöntemle olguların düzeni korunuyor aynı zamanda da kendi niteliklerini eksiksiz olarak ortaya koyabiliyorlardı. Bu tanım çerçevesinde bellek sanatına ilişkin antikçağın en önemli metni kabul edilen Rhetorica ad Herennium'un yazarı olan Cicero, doğal bellek ile yapay bellek arasındaki farka dikkat çekerek, bellek sanatının yapay belleğin temelini oluşturduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak, sözü edilen

bellek sanatının bugün hatırlama kültürü olarak nitelendirilen olgu ile bir benzerliğinin olmadığına vurgu yapılmaktadır. Bellek sanatı bireysel olarak değerlendirilirken, hatırlama kültürü topluluklarla ilgili bir olguya işaret etmektedir (Assmann, 2015, s. 37- 38).

Yeniden inşa olgusunu ön plana çıkaran toplumsal bellek kavramı, 1920’li yıllarda Fransız sosyolog Maurice Halbwachs tarafından sistematikleştirilmiştir. Halbwachs 1925 yılında yayımlanan “Hafızanın Toplumsal Çerçevesi” adlı kitabında bireysel belleğin oluşumu için toplumsal çerçevelerin önemine işaret etmektedir (Halbwachs, 2016, s. 12- 13).

Halbwachs’ın çalışmalarında yer alan temel sav belleğin toplumsal çerçevelere bağlılığıdır. Bireysel bellek ile toplumsal bellek arasındaki tartışmaların da zeminini oluşturan bu tez, bireysel bir belleğin oluşması için şart olarak sosyal çerçeveleri öne sürmektedir. Bellek toplumsaldır ve bireylerin sosyalleşme sürecinde meydana gelmektedir. Ancak, belleğin toplumsal niteliğine karşın toplumlar için tek bir bellek bulunmamaktadır. Bireysel bellekler ait oldukları toplumlar tarafından şekillendirilmektedir (Assmann, 2015, s. 43- 44). Bu savı ile Halbwachs toplumsal bellek kavramını geçmişin yeniden üretilmesi bağlamında ele alan yaklaşımların çerçevesini çizmektedir.

Halbwachs’a göre, bir mekân ya da bir anı her bireyde farklı bir anlama gelmektedir; fakat bireyler bu anıları ilişki içinde buldukları gruplarla özdeşleştirmektedirler. Aynı zamanda bireyin herhangi bir hatırasını unutmaması bu anıların hafızalarından silinmesi anlamına gelmemektedir. Kişinin hatıralarını ona anımsatacak çevrelerden uzaklaşmış olması unutmamanın gerçekleşmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Hatıralar zaman ve mesafe farkından dolayı değil artık o anıları hatırlatacak tanıklar bulunmadığı için hafızalardan silinmektedir. Bireysel hatıraların bir grup içerisinde yer alarak varlığını sürdürdüğüne vurgu yapan Halbwachs, bir bireyin tek başına deneyimlediği bir durumun, gezdiği bir ülkenin de hatırlanabilir olduğunu ifade etmekle birlikte; tanık olunan bir durumun, bir gezi sırasında keşfedilen bir nesnenin varlığının ancak bireyin nesnelere bir bağlama yerleştirebildiği sürece kalıcı olup korunabileceğine dikkat çekmektedir (Halbwachs, 2016, s. 51- 65). Bir başka deyişle, bir tohumun filizlenebilmesi için nasıl ki uygun koşulların sağlanması gerekiyorsa, kişilerin dışında kalan anıların hatırlanabilmesi için de anımsatıcı unsurların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Halbwachs, 2017, s. 13).

Bu bağlamda, bireyler geçmişte yaşanan anıları kendi hafızalarında kayıt altına aldıkları biçimiyle değil, paylaşımında buldukları grubun ortak hafızası aracılığıyla anımsamaktadırlar. Bellek, bireyin toplumun diğer üyeleriyle kurduğu ilişki sonucunda oluşmaktadır. Toplumsal bellek söz konusu olduğunda önem kazanan grup olgusu sadece küçük grupları değil, büyük etnik gruplar, milletler ve devletleri de kapsamaktadır (Assmann, s. 43- 44; Sancar, s. 40- 41).

Toplumsal bellek Nuri Bilgin’in çalışmasında önerdiği üzere, bir grubun benimsenmiş deneyimlerinin, anılarının toplamı olarak grubun geçmişini temsil eden, topluluğun geçmişinde ne yaptığını karşılık gelen ifadeler şeklinde yorumlanmaktadır (Bilgin, 1995, s. 62). Buna karşılık Blight ise toplumsal belleği bugün üzerinden açıklamaktadır. Buna göre, toplumsal bellek kavramı sadece geçmiş ile ilişkili bir terim değildir. Bütün toplumlarda, toplumsal bellek oluşturma süreci bir süreklilik göstererek her gün devam etmektedir (Blight, 2015, s. 303).

Fransız tarihçi Pierre Nora belleği, “Hafıza Mekânları” bağlamında değerlendirmektedir. Nora’ya göre günümüzde hafızanın var olabileceği ortamlar bulunmadığı için hafıza mekânlarının varlığı söz konusudur. Bu bağlamda, toplumsal bellek kavramı ele alındığında hafızanın mekâna bağlı olarak devamlılığı düşüncesi belirlemektedir. Ayrıca Nora, Hafıza Mekânları adlı eserinde Halbwachs’ın toplumsal bellek tezine atıfta bulunarak hafızanın gruba özgü olduğunu ve ne kadar grup bulunuyorsa o kadar da hafıza bulunacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda, hafıza sınırsızdır ve toplumsaldır (Nora, 2006 s. 17- 19).

Sosyal bilimci Paul Connerton “Toplumlar Nasıl Anımsar” adlı eserinde toplumsal belleğe farklı bir bakış açısı getirerek şu şekilde yorumlamaktadır:

Toplumsal bellek dediğimiz şeyin, en iyi biçimde tarihin yeniden kurulması (rekonstrüksiyon) olarak adlandırılabilir, çok daha özgül bir pratikten farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Geçmişte gerçekleştirilen tüm insani etkinliklerin bilgisi ancak onların bıraktığı izlerden yola çıkılarak edinilebilir. Bunlar ister Roma siperleri içinde gömülü kemikler ister bir Norman kulesinin tek kalıntısı olan bir taş yığını ister bir Yunan yazıtında bulunup da kullanılışı ya da biçimiyle bir göreneği açığa vuran bir sözcük olsun; isterse bir sahnenin tanıklarınca yazılmış anlatısı biçiminde bulunsun, aslında tarihçinin de bulunduğu izlerdir; yani bunlar, kendisine doğrudan ulaşma olanağı kalmamış bir olgunun, duyu organlarıyla algılanabilir imleridir (Connerton, 2014, s. 27- 28).

Alman ejiptolog Jan Assmann “Kültürel Bellek” adlı çalışmasında, toplumsal belleği, kültürel bellek olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Kültürel belleği konumlandırırken belleğin dış boyutuna odaklanmaktadır. Assmann’a göre, belleğin birbirinden farklı dört temel biçimi bulunmaktadır. Bunlar; mimetik bellek, nesnel belleği, iletişimsel bellek ve kültürel bellektir.

Mimetik bellek başka bir ifadeyle, taklit belleği davranış alanına denk gelmektedir. Bu alanda tam kodlama gerçekleşmemektedir. Kişinin günlük hayatındaki davranışları taklit sonucu oluşmaktadır. Nesnel belleği ile ifade edilen ise kişinin etrafını çevreleyen özel eşyaları, yer aldığı çevredeki sokaklar, araçlar gibi unsurlardır. Bu doğrultuda, kişiyi çevreleyen unsurlar özünde kişinin yansımaları temsil etmektedir. Bu yansımalar aynı zamanda kişiye geçmişini hatırlatmaktadır. Assmann iletişimsel belleği ise bireyin kendi kuşağındaki kişiler ile paylaştığı, yakın geçmişe atıfta bulunan anılar olarak tanımlamaktadır. Zamanla oluşup yok olan bu bellek, dil ve iletişim yetisine dayanmaktadır. Varlığı sahibinin yaşam süresi ile sınırlı olup taşıyıcısı öldüğünde başka bir belleğe yer açmaktadır. Bu tanımdan da çıkarılacağı üzere, bu bellek türüyle ifade edilen kişinin diğer bireylerle kurduğu ilişkidir. Bireyin sosyal hayatı diğer kişilerle kurduğu iletişim üzerinden devam etmektedir. Bireyin diğer bireylerle etkileşimi iletişimsel bellek kapsamında yorumlanmaktadır. Assmann’ın çalışmasına adını verdiği kültürel bellek (anlam aktarımı) ise mimetik bellek, nesnel belleği ve iletişimsel belleğin bulunduğu bir alana karşılık gelmektedir. Kültürel bellek, geçmişe yönelmektedir ve bunu yaparken de anımsanan tarih gerçek tarihten daha önemli bir unsur olarak belirlemektedir (Assmann, 2015, s. 27- 62).

Toplumsal belleğe ilişkin kuramsal yaklaşımlar incelendiğinde ise iki farklı yaklaşım görülmektedir. Barry Schwartz’a göre, 20. yüzyılda yapılan çalışmalar şimdici ya da inşacı yaklaşım ve muhafazakâr yaklaşım olmak üzere iki farklı yaklaşım etrafında toplanmaktadır (Tezcan, 2008, s. 18). Bu iki yaklaşımdan biri olan muhafazakâr yaklaşımın temsilcilerinden sosyolog Edward Shils’e göre, her toplumun kendine özgü bir geçmişi bulunmaktadır. Bu geçmiş, toplumun geleneğiyle bağının koptuğunun düşünüldüğü dönemlerde dahi varlığını devam ettirmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda, bugünü şekillendiren güç geçmiştir. Şimdici / inşacı yaklaşım ise muhafazakâr yaklaşımın tersi bir tutum izleyerek, geçmişin bir zamanlar var olduğu haliyle korunmadığını her gün yeniden yapılandırılabilir olduğunu öne sürmektedir. Bu yapılandırma ya da güncelleştirme süreci geçmişe ait bazı olayların seçilmesi bazı olayların ise çerçevenin dışında bırakılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle, şimdici yaklaşımda geçmiş yeniden yorumlanır. Bu anlayış, toplumsal belleği bir inşa sürecine dayandıran çalışmalarının da temelini oluşturmaktadır (İnce, 2010a, s. 32- 33; Özelçi, 2010, s. 15).

3. HAFIZANIN İKİ TEMEL UNSURU: HATIRLAMA VE UNUTMA

Hafıza olgusu, toplumsal bellek çalışmaları kapsamında toplumsal olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, hatırlamayı da toplumsal düzlemde değerlendirme ihtiyacı doğmaktadır. Bu gereksinim “Toplumlar neyi ve nasıl anımsar?” “Toplumlar neden ve nasıl unuttur?” gibi sorulara bizleri götürmektedir. Toplumsal düzlemde hatırlama ve unutma eylemlerine cevap ararken Schudson’ın hatırlama- unutma diyalektiğinden yola çıkarak yaptığı detaylandırma önem taşımaktadır.

Schudson belleğin sadece bilgileri kayıt altına alan bir araç olmadığını, kodlama, bilgi depolama ve bilgiyi bulup getirme sürecinde tarihi, toplumsal ve psikolojik etkilerinde söz konusu olduğunun altını çizmiştir (Schudson, 2007, s. 181). Buna göre, toplumsal bir olgu olarak anlamlandırılan bellek çeşitli faktörlerin etkisiyle bazı anıları anımsarken, bazılarını unutmaktadır. Bazı anıları ise çarpıtarak anımsamaktadır.

Toplumsal belleğe farklı yaklaşımlar getirmiş olan Assmann, “geçmiş hatırlanarak yeniden kurulum”, tezini ileri sürmektedir (Assmann, 2015, s. 40). Bu tez ile üzerinde durulan nokta geçmişin geçmiş olarak kalmadığı kendisiyle ilişki kurulduğu durumlarda var olabileceği iddiasıdır. Bu noktada geçmiş ile ilişki kurmanın en temel biçimlerinden biri hatırlama (anımsama) eylemidir.

Toplumsal bellekte hatırlama iki şekilde gerçekleşmektedir. Bu hatırlama biçimleri; “kökeni göz önünde tutan kökensel hatırlama” ve “kişinin özel deneyimleri yani yakın geçmişini göz önünde tutan biyografik hatırlama” (Assmann, s. 60). Bu iki biçim, birçok yönden ortak bir noktada buluşmalar da işleyiş biçimi bakımından aralarındaki ayrımlara dikkat çekmek gerekmektedir. Bu bağlamda, kökensel hatırlama sözlü kültüre sahip toplumlarda simgesel düzeyde temsilleri içermektedir. Bu temsiller törenler, danslar, resimler, giysiler ve dövmeler olarak sıralanmaktadır (Assmann, s. 60).

Biyografik hatırlama ise kökensel hatırlamanın tersi bir tutum izlemektedir. Biyografik hatırlama yazı kültürüne sahip toplumlara özgüdür ve bireyler arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (Assmann, s. 60).

Toplumsal belleğin iki ayrı işleyiş tarzını gösteren bu hatırlama biçimlerinde ister temsiller (tören, dans, resim...) bağlamında olsun ister bireyler arasındaki ilişkiye dayansın önemli olan nokta iletişimidir.

Assmann'a göre, kültürel bellekte geçmiş bir seçme işlemine maruz kalmaktadır. Kültürel bellek geçmişin belli noktalarına odaklanarak sembolik figürlerin altını çizmektedir. Bir başka ifadeyle, geçmiş kültürel bellekte de bir kurma işlemine tabi tutulmaktadır. Gerçek değil anımsanan tarih önem kazanmaktadır. Hatta anımsanan tarihin önce gerçek tarihe ve daha sonra da efsaneye dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu noktada, efsane bugünü geçmiş üzerinden aydınlatan bir öyküdür. Bu yol ile bireylerin gruba bağlılığı güçlendirilir. Grubun kimliği temellendirilir. Geçmişini hatırlayan ve belleğinde canlandıran grup kimliğinden emin olur (Assmann, s. 60- 61).

Connerton , “her türlü başlangıcın içinde bir anımsama ögesi yatar” (Connerton, 2014, s. 15) diyerek toplumsal belleğin oluşumunda anımsamanın önemine vurgu yapmaktadır. Connerton'a göre toplumsal düzlemde anımsama anma törenleri ve bedensel pratikler üzerinden gerçekleşmektedir.

Buradan hareketle, toplumların geçmişlerini anımsamalarında etkili olan unsurlardan bir tanesi de anma törenleridir. Törenler, sadece geçmişte yaşanmış bir olayı dillendirip hatırlatıcı bir özellik taşımazlar. Törenlerin dile getirici eylemler olarak nitelenmesinin nedeni rutin bir düzen içerisinde gerçekleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Resmi bir biçimleri bulunmaktadır ve temelde tekrara dayanırlar. Törenler kasıtlı olarak belli kalıplara sokulmaktadır ve bu sebeple sınırlı bir alanda bazı değişikliklere açıktır. Tören rastgele oluşturulmuş bir anma biçimi değildir ve bu durumun aksine belli duyguları dillendirmek için bilinçli olarak uygulanmaktadır. Törenlerin etki alanları sadece gerçekleştikleri zaman dilimiyle sınırlı değildir. Tüm bu sıralanan özelliklere ek olarak, törenler özlerinde tekrarlamaya dayanmaktadır (s. 77- 78).

Bellek ve unutma ilişkisi çerçevesinde unutma anıların yitirilmesine işaret eden bir eylem olarak belirse de toplumsal belleği oluşturan bir unsur olarak değerlendirildiğinde farklı bir anlam kazanmaktadır. Unutma, hatırlamanın doğal bir uzantısıdır. Her şeyi unutmak mümkün olmadığı gibi her şeyi hatırlamak da mümkün değildir. Hafızalarda geriye kalan izler olarak tanımlanabilecek olan noktalar unutma sonucu meydana gelen uzantılardır. Anılar, unutma yoluyla şekillenmektedir (Auge, 1999, s. 37- 59).

Sancar, anımsamanın ancak geçmiş olaylarla ilişki içerisinde olunması durumunda ortaya çıktığını hatırlatmaktadır. Bununla birlikte, unutma ise geçmişe ilişkin olayların kayıtlardan silinmesi şeklinde gerçekleşmemektedir. Unutma, herhangi bir olayın bir şekilde toplumsal çerçevede kendisine yer bulamaması, göz ardı edilmesi durumlarında meydana gelmektedir. Başka bir deyişle, toplumsal çerçeve içerisinde yer alan olaylar hatırlanırken, bu çerçevenin dışında kalan, kendisine yer edinemeyen her şey unutulmaktadır (Arenhövel'den aktaran Sancar, s. 53). Bu bakış açısıyla hatırlama ve unutma gibi birbirine zıt duran iki eylem birlikte açıklanabilmektedir.

Hatırlama ve unutmaya ilişkin tüm bu açıklamalara ek olarak Schudson toplumsal bellekte geçmişin çarpıtılarak anımsatılmasına dikkat çekmekte ve bu durumu dört biçim üzerinden açıklamaktadır. Bu süreçler; uzaklaştırma (geçmişin geri çekilmesi), öyküleştirme (geçmişin ilginçleştirilmesi), bilişselleştirme (uzlaşımallaştırma) ve araçsallaştırma (geçmişin kullanılması) olarak sınıflandırılmaktadır (Schudson, 2007, s. 180- 196).

Uzaklaştırma (geçmişin geri çekilmesi) söz konusu olduğunda ilk olarak zaman olgusu önem kazanır. Buna göre, zamanın akışı belleği iki farklı açıdan yeniden inşa etmektedir. İlk olarak anılar zamanla netliğini yitirir. İkinci olarak da kültürden kültüre farklılık göstermekle beraber zamanın etkisiyle olay üzerinde bir duygu kaybı yaşanır. Bu iki durumun gerçekleşmesi çarpıtılarak hatırlamaya zemin hazırlamaktadır (Schudson, 2007, s. 182- 184).

Toplumsal belleğin çarpıtma dinamiklerinden bir diğeri ise öyküleştirme başka bir deyişle, geçmişin ilginçleştirilmesidir. Bu çarpıtma biçiminde, geçmişte yaşanmış bir olay giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir anlatı biçimi üzerinden daha ilginç bir hale getirilir. Bu noktada anlatı yaşanmış bir olayı öyküleştirebilir. Öyküleştirme aracılığı ile tek amaç geçmişin aktarımı değildir. Bu yol ile olaylar süslenerek daha ilgi çekici bir hale getirilmektedir. Bu dinamiği açıklamak için iletişim bilimci Schudson Watergate skandalının ele alındığı Başkanın Tüm Adamları adlı filmi örnek olarak sunmaktadır. Schudson'ın ifadesiyle, “Watergate skandalıyla ilgili en popüler öyküde olayın merkezinde gazeteciler yer alır ve hükümetin farklı organları arasındaki savaşlar neredeyse bütünüyle öyküden dışlanmıştır” (Schudson, s. 190). Bu skandala şahit olmamış, kendi belleğine dayandırarak hatırlama imkânı olmayanlar için Watergate başarılı bir şekilde yeniden inşa edilmektedir. Tüm bu öyküleştirme biçimlerinin yanı sıra

ikinci bir öyküleştirme tarzı da bulunmaktadır. Bu ikincil tarz, geçmişin bugün ile ilişkisine odaklanır (s. 190). Schudson tarafından gerçekleştirilen tüm bu açıklamalara ek olarak, Auge'ye göre, bir anıyı bellekte tutmanın yollarından birisi anıları öyküleştirmektedir; çünkü kişiler anılarını bir düzene koyup, netleştirebildikleri ölçüde hatırlayabilmektedirler (Auge, s. 63).

Walter Ong belleklerde hakimiyet sağlamanın yollarından söz ederken, geçmişin öyküleştirme yoluyla kalıcı hale getirildiğini ifade etmektedir (Ong'tan aktaran Özelçi, s. 13). Bununla birlikte Ong anımsayabildiğini bilirsün teorisinin altını çizmektedir. Özellikle sözlü kültürlerde kişilerin olayları hatırlayabilmesinin en iyi yolu anımsanabilir şeyler düşünmekten geçmektedir. Hazır kalıplara, dengeli tekrarlara, sıfatlara, uyumlu kelimelere başvurulmaktadır (Havelock'tan aktaran Ong, 2003, s. 48- 50).

Üçüncü çarpıtma biçimi ise bilişselleştirme (geçmişin bilinebilir hale getirilmesi)'dir. Buna göre, anılar hem bireysel hem de toplumsal düzlemde tasarlanmaktadır. Bilişselleştirme, arşivlenen anıların diğerlerine oranla daha rahat hatırlanabilir olduğuna işaret etmektedir. Buna ek olarak, bilişselleştirmenin (uzlaşımallaştırma) yöntemlerinden biri de anıtsallaştırma. Bir olgunun, anıta dönüştürülmesi sürecinde aynı zamanda geçmişte dönüştürülmektedir (s. 193- 194).

Schudson'ın işaret ettiği dördüncü çarpıtma dinamiği araçsallaştırma (geçmişin kullanılması)'dır. Bu doğrultuda, belleğin seçici karakteri göz önünde bulundurulduğunda bellek seçerken günün çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Buna ek olarak, bastırmada bir araçsallaştırma biçimidir. Schudson, araçsallaştırmanın iki aşamasına dikkat çekmektedir. İlk olarak, günün çıkarlarına hizmet etmek için geçmişin bir bölümü desteklenir. İkinci derece araçsallaştırmada ise, birinci derece araçsallaştırmada olduğu gibi geçmişin belli bir bölümü seçilmeksizin geçmiş çarpıtılır (s. 184- 186).

4. GEÇMİŞİN MEDYA METİNLERİNDE YENİDEN İNŞASI

Bugüne göre geride kalan olaylara işaret eden geçmiş olgusunun oluşması kolay değildir. Assmann'ın ifadesiyle, bugün dün olduğunda artık geçmişe aittir; fakat bu durum toplumlar açısından farklı bir boyutta değerlendirilmektedir. Örneğin, barbarlar sadece bugünü geçirmeye odaklı bir yaşam sürdürülebilirler ve bugünü sorunsuz bir şekilde yarına çevirebilirler. Bu durum unutulmaya eş anlama gelmektedir. Cicero barbarlar hakkındaki bu söylemlerinin tam tersi bir örneğe Romalılar üzerinden işaret etmektedir. Barbarların aksine Romalılar, "tüm planlarına sonsuza yönelik yaparlar" (Cicero'dan aktaran Assmann, s. 40). Bugünü yarına taşımak isteyenlerin bugünü yok olmaktan kurtarmaları gerekmektedir. Bu durum ise hatırlama üzerinden gerçekleşmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, geçmiş hatırlanarak yeniden inşa edilmektedir (Assmann, s. 39- 40).

Bugünü yarına taşımak isteyen toplumların kullandıkları bazı araçlar bulunmaktadır. Bu araçlar ya da kurumlar aracılığıyla hafıza dolayımı yollardan bireylere ulaşmaktadır. Hafızanın inşasında etkili olan bu araçlar; anma törenleri, filmler, ders kitapları, müzeler, anıtlar, heykeller, cadde ve meydan isimleri gibi farklı unsurlar şeklinde sıralanmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, kitle iletişim araçları tarafından oluşturulan ürünler de geçmişin yapılandırılmasında ve taşınmasında aktif olarak rol almaktadır.

Bugüne ait olmayan olaylarla ilişkili olan kültürel hafıza yapay olarak oluşturulmaktadır. Kültürel hafıza seçicidir ve geçmişin belli noktalarına odaklanır. Geçmişle ilişkilendirilen kültürel hafıza bir inşa süreci sonucunda oluşmaktadır. Bu hafıza türünün geçmiş ile bugün arasında ilişki kuran özel taşıyıcıları bulunmaktadır (Sancar, s. 44- 46). Hafıza aktarıcıları olarak da adlandırılabilir olan bu kişileri, "şamanlar, rahipler, öğretmenler, yazarlar, filozoflar ve adları ne olursa olsun kendilerine bilgiyi taşıma yetkisi tanınmış olanların tümü" (Assmann'dan aktaran Sancar, s. 46) şeklinde ifade etmek mümkündür. Ayrıca, şahısların deneyimi ve ifade yetisinin ötesinde hafıza oluşumunu sağlayan diğer araçlar; "anıtlar, heykeller, tarih ders kitapları, binalar, cadde ve meydan isimleri, posta pulları, edebiyat ve sanat isimleri, siyasal hitabetler, anma günleri, anı kitapları" (Sancar, s. 46) olarak sıralanmaktadır. Bu doğrultuda, toplumsal bellek ya da Assmann'ın ifadesiyle kültürel hafıza bir biçimlendirme çabası sonucunda oluşmaktadır. Hafıza aktarımını sağlayan kişi ya da araçlar ise büyük önem taşımaktadır.

Geçmişin taşınma araçlarından bir diğeri ise kitle iletişim araçlarıdır. Dolayım sal bir etkinlik olan hafızada tıpkı kanaatler gibi geçmiş bilgisi de kitle iletişim araçları üzerinden biçimlendirilmektedir. Bu araçlar, tıpkı güncelin bilgisinde olduğu gibi geçmişin bilgisini de zaman zaman dolayım sal etkinlikler üzerinden sunabilmektedir. Bu doğrultuda, 20. yüzyılın başlarında büyük gelişmeler kaydeden kitle iletişim araçlarının toplumsal belleğin inşa sürecinde aktif rol oynadıkları görülmektedir. Söz konusu inşa gerçekleşirken; kitle iletişim araçlarının bugüne taşıdığı geçmiş canlanmakta, olayın tanık ve mağdurlarıyla

yeniden yüzleşilmektedir. Kitle iletişim araçlarının seçici bir şekilde gündeme taşımadıkları, göz ardı ettikleri geçmiş ise bastırılarak, unutulmaktadır (İnce, 2010b, s. 10).

5. 27 MAYIS'IN ULUSAL YAZILI BASINA YANSIMALARI

Araştırmamızın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak gazeteler taranmış ve elde edilen verilen tablolara aktarılmıştır. Bu doğrultuda, Cumhuriyet, Türkiye ve Hürriyet gazetelerinin 81 basılı nüshası ilk sayfaları ve köşe yazıları özelinde nicel ve nitel değerlendirmeyi barındıran içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Tablo 1: Gazetelerin İlk Sayfalarında Verilen Haber Sayısı

Gazeteler	Haber Sayısı	Oran (%)
Cumhuriyet	20	64,52%
Hürriyet	0	0,00%
Türkiye	11	35,48%
Toplam	31	100,00%

1991- 2017 yılları arasında toplamda 27 yılı kapsayan bir süre aralığında Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye gazetelerinin vitrin sayfaları olarak nitelendirilen ilk sayfalarında 27 Mayıs'ı konu edinen toplamda 31 adet habere yer verilmiştir. Tablo 1'e bakıldığında 20 adet haberle 27 Mayıs'ı en çok gündeme taşıyan gazetenin Cumhuriyet olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesini ise 11 haber ile Türkiye gazetesi takip etmiştir. Belirtilen süre aralığında Hürriyet gazetesinin vitrin sayfalarında ise ilgili konuyla alakalı haber yer almamaktadır.

Tablo 2: Üç Gazete Bazında 27 Mayıs Haberlerinin İlk Sayfadan Verildiği Yıllar

Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye
1994	-	1991
1995	-	1998
1996	-	2000
1997	-	2008
1998	-	2012
1999	-	2013
2000	-	2014
2001	-	2016
2003	-	
2004	-	
2005	-	
2006	-	
2008	-	

Tablo 2'ye bakıldığında incelemeye konu olan üç gazeteden Hürriyet gazetesinin 27 Mayıs'ı haberler özelinde vitrin sayfasına taşımadığı görülmektedir. Çalışmanın 1990 sonrası yazılı basın şeklinde sınırlandırılmasından dolayı 1960- 80 arası dönemde Hürriyet gazetesinin 27 Mayıs'ı topluma sunma biçimi belirlenememiştir. Fakat çalışmanın başlatıldığı 1990 sonrası dönemde gazetenin 27 Mayıs'a ilişkin sessiz bir tavır izlediği, toplumsal çerçevelerin dışında bıraktığı görülmektedir. Devamında 2000 sonrası dönemde de gazetede 90'larda izlediği tavrı devam ettirmiştir.

Tablo 3: Köşe Yazılarının Baş Tarafının İlk Sayfadan Başladığı Yıllar

Cumhuriyet	Hürriyet	Türkiye
1991	1991	2009
1992	2001	2010
	2010	2014
		2015

Elde edilen bulgular; Cumhuriyet gazetesinde 1991- 1992 yıllarında Uğur Mumcu tarafından kaleme alınan toplamda iki yazının baş tarafının ilk sayfadan başladığı görülmektedir. Hürriyet gazetesi dört içerik ile köşe yazısının baş tarafını vitrine taşımıştır. Türkiye gazetesinde ise toplamda dört yıla ilgili konuyla alakalı yazıların duyurusunun ilk sayfadan yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 4: Üç Gazete Bazında Tüm İçeriklerin Dağılımı

	Haber		Köşe Yazısı	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Cumhuriyet	20	64,52%	75	69,44%
Hürriyet	0	0,00%	13	12,04%
Türkiye	11	35,48%	20	18,52%
Toplam	31	100,00%	108	100,00%

Üç gazete bazında haber ve köşe yazılarının dağılımı incelendiğinde Cumhuriyet gazetesinin 20 haberle yüzde 64, 52'lik bir oran ve 75 yazıyla yüzde 69, 44'lük bir oranla olmak üzere 27 Mayıs'ı tüm içerikler bazında en fazla gündeme taşıyan gazete olduğu tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesini ikinci sırada toplamda 31 haber ve köşe yazısıyla Türkiye gazetesi takip etmiştir. Türkiye gazetesinde tüm içeriklerin dağılımı 11 haberle yüzde 35, 48'lik bir dilime denk gelmektedir. Gazetede yer alan köşe yazıları ise yüzde 18, 52'lik bir oranla ilgili konuyu topluma hatırlatan gazete olmuştur. Hürriyet gazetesinin ilgili konu hakkındaki tüm içeriğini 13 köşe yazısıyla yüzde 12,04'lük bir oranla oluşturmaktadır. Tüm içerikler bazında ilgili konuya en az yer veren gazete Hürriyet olmuştur.

Tablo 5: Haber Metinlerinin Vitrin sayfalarındaki Konumu

	Cumhuriyet		Hürriyet		Türkiye	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Sürmanşet	4	20,00%	0	0,00%	1	9,09%
Manşet	0	0,00%	0	0,00%	1	9,09%
Üst Kuşak	4	20,00%	0	0,00%	2	18,18%
Katlama Çizgisi	4	20,00%	0	0,00%	2	18,18%
Alt Kuşak	4	20,00%	0	0,00%	4	36,36%
Ayak	4	20,00%	0	0,00%	1	9,09%
Toplam	20	100,00%	0	0,00%	11	100,00%

Elde edilen bulgular; toplamda 27 yıllık süreçte üç gazete bazında sadece 1 defa ilgili konunun Türkiye gazetesinde manşete taşındığı görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan 20 adet haberin yüzde 20'lik oranlarla eşit olarak sürmanşet, üst kuşak, katlama çizgisi, alt kuşak ve ayak bölümlerinden ilk sayfaya taşındığı tespit edilmiştir. Türkiye gazetesinde ilgili konuyla alakalı haberlerin yüzde 36,36'lık oranla en fazla alt kuşaktan sunulduğu görülmektedir. İkişer defa ise yüzde 18,18'lik oranlarla konuyla ilgili haberler üst kuşak ve katlama çizgisi olarak nitelendiren kısımlardan ilk sayfada yer almıştır. 27 yıllık süreçte birer defa ise sürmanşet ve ayak kısmından olmak üzere ilgili konuyla alakalı haberlerin Türkiye gazetesinin vitrin sayfalarına taşındığı tespit edilmiştir.

Tablo 6: Haberlerde Ana Başlığın İçeriksel Özelliği

	Cumhuriyet		Hürriyet		Türkiye	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Nesnel	8	40,00%	0	0,00%	1	9,09%
Nesnel Değil	12	60,00%	0	0,00%	10	90,91%
Toplam	20	100,00%	0	0,00%	11	100,00%

Elde edilen bulgular; Cumhuriyet gazetesinin vitrin sayfasında yer alan toplamda 20 adet haberden 12 tanesinin başlığının yüzde 60'lık bir oranla nesnel olmadığı tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberlerin başlıkları yüzde 60'lık bir oranla yoruma dayanmaktadır. Nesnel dile sahip olan yüzde 40'lık dilimin ise ağırlıklı olarak yer duyurularından kaynaklandığı belirlenmiştir. Aynı şekilde Türkiye gazetesinde yer alan 11 adet haberden 10 tanesinin başlığının yüzde 90'lık bir oranla nesnel olmayan özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde olduğu gibi Türkiye gazetesinde yer alan haber metinlerinin başlıklarının da yorum içerdiği görülmektedir.

Tablo 7: Üç Gazete Bazında İçeriklerin 27 Mayıs'a İlişkin Yaklaşımları

	Haber		Köşe Yazısı	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Nötr	0	0,00%	21	19,44%
Olumlu	20	64,52%	64	59,26%
Olumsuz	11	35,48%	23	21,30%
Toplam	31	100,00%	108	100,00%

Elde edilen bulgular; örnekleme oluşturan üç gazeteden biri olan Hürriyet gazetesinin ilk sayfasında ilgili konuyla alakalı haber bulunamaması sebebiyle haber bölümüyle ilgili veriler Cumhuriyet ve Türkiye gazetelerinden elde edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinde toplamda 20 haberin konuyu ele alış biçimi olumlu iken Türkiye gazetesinde toplamda 11 haberin ilgili konuya yaklaşımının olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple yüzdelik dağılımında haber içeriklerinin 27 Mayıs'a ilişkin yaklaşımları değerlendirilirken olumlu kısmı temsil eden yüzde 64'lük dilimin tamamının Cumhuriyet gazetesinden geldiği belirlenmiştir. Olumsuz kısmı temsil eden yüzde 35'lik dilimin ise tamamen Türkiye gazetesinde yer alan haberlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Üç gazete bazında toplamda 108 adet köşe yazısının kaleme alındığı görülmektedir. Bu yazılardan 64 adet olumlu içeriğin neredeyse tamamının Cumhuriyet gazetesinden geldiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte yüzde 21, 30'luk bir oranla içeriklerin ilgili konuya yaklaşımlarının olumsuz olduğu belirlenmiştir. Bu dilimde yer alan haberler ağırlıklı olarak Türkiye gazetesinden olmak üzere Türkiye ve Hürriyet gazetelerinde yer alan içeriklerden elde edilmiştir.

Tablo 8: Haber Üretimini Gerçekleştirdiği Haber Organizasyonu

	Cumhuriyet		Hürriyet		Türkiye	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kendi üretimi	20	100,00%	0	0,00%	6	54,55%
Haber ajansı	0	0,00%	0	0,00%	2	18,18%
Kaynak yok	0	0,00%	0	0,00%	3	27,27%
Toplam	20	100,00%	0	0,00%	11	100,00%

Elde edilen bulgular; Cumhuriyet gazetesinin ilk sayfasında başlayıp içeride devam eden toplam 20 haber metninin tamamında yüzde 100'lük bir oranla gazetenin haber üretimini kendi gerçekleştirdiği görülmektedir. Türkiye gazetesinde yer alan haberlerin ise 6'sı yüzde 54, 55'lik bir oranla gazetenin kendi üretimi; 2 tanesinin yüzde 18,18'lik bir oranla haber ajanslarından alındığı belirlenmiştir. Yüzde 27'lik dilimi oluşturan 3 haberde ise herhangi bir kaynak tespit edilememiştir.

Tablo 9: Haber Metinlerinin Genel Yapısı

	Cumhuriyet		Hürriyet		Türkiye	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Haber veren	3	15,00%	0	0,00%	3	27,27%
Haber yorumlayan	0	0,00%	0	0,00%	3	27,27%
Ardalan bilgisi	1	5,00%	0	0,00%	0	0,00%
Neden- sonuç bilgisi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Birkaçı	16	80,00%	0	0,00%	5	45,45%
Toplam	20	100,00%	0	0,00%	11	100,00%

Elde edilen bulgular; Cumhuriyet gazetesinde vitrin sayfasında başlayıp içeride devam eden toplamda 20 haberin 16'sı yüzde 80'lik bir oranla neden- sonuç ilişkisinin ve ardaan bilgisinin birlikte verilerek içeriğin yorumlandığı haberlerden oluşmuştur. Yüzde 15'lik bir oranla 3 adet haber sadece olayı sunmaktadır. 1 adet haberde ise yüzde 5'lik bir oranla haberde sadece ardaan bilgisine yer vermiştir.

Türkiye gazetesinde yer alan 5 haberin yüzde 45,45'lik bir oranla haber yorumu, ardaan bilgisi ve neden-sonuç ilişkisinin bir arada verilmesi şeklide kurguladığı tespit edilmiştir. Yüzde 27'lik oranla 3 adet haber sadece haberi veren kategorisine girerken 3 adet haberin ise haberi yorumladığı tespit edilmiştir.

Tablo 10: Cumhuriyet Gazetesi Köşe Yazarları ve Yazı Sayıları

Yazarlar	Yazı Sayısı
Ali Sirmen	6
Bedri Baykam	2
Can Dünder	1
Cumhur Utku	1
Cüneyt Akalın	1
Deniz Som	6
Işık Kansu	1
İlhan Selçuk	8
Kürşat Başar	1
Meriç Velidedeoğlu	2
Mustafa Ekmekçi	1
Müşerref Hekimoğlu	1
Oktay Akbal	4
Oktay Ekinci	3
Orhan Erinç	2
Raif Ertem	2
Şükran Soner	2
Toktamış Ateş	7
Uğur Mumcu	2
Yakup Kepenek	2
Toplam	55

Cumhuriyet gazetesinde, 1991- 2017 yılları arasında 27 Mayıs'ın yıl dönümlerinde 27 Mayıs'ı konu alan toplamda 20 köşe yazarının toplamda 55 tane yazı kaleme aldıkları belirlenmiştir. Bu yazarlardan İlhan Selçuk'un 8 adet köşe yazısıyla konuyu en fazla gündeme taşıyan yazar olduğu tespit edilmiştir. Selçuk'u ikinci sırada tek parçalı köşe yazılarıyla Toktamış Ateş takip etmektedir. Deniz Som 27 yıllık süreçte farklı konuları bir arada sunduğu toplamda 6 yazısında ilgili konuya yer vermiştir. Yine 6 köşe yazısıyla Ali Sirmen'in de 27 Mayıs'ı en çok gündeme taşıyan yazarlardan biri olduğu görülmektedir. 27 Mayıs'ı en fazla gündeme taşıyan yazarların konuyu ele alış biçimleri ve tartıştıkları temel argümanlar şu şekildedir:

Tablo 11: İlhan Selçuk'un Köşe Yazıları

Yazının Başlığı	Yılı	Yazarın Argümanları	Konuyu Ele Alış Biçimi
"İşte Hendek İşte Deve!"	1994	Kültür devrimi, Anayasa Mahkemesi, Yargı bağımsızlığı, Üniversite özerkliği	Olumlu
"Yaş 35; Ömrün Yarısı Eder"	1995	1961 Anayasası, Demokrasi, Çağdaşlaşma	Olumlu
"27 Mayıs Nedir?"	1998	Demokratik devlet düzeni	Olumlu
"40 Yıl Önce... 40 Yıl Sonra"	2000	Aydınlanma Devrimi, devrim, demokrasi	Olumlu
"Bugün Mayıs'ın 27'si..."	2003	Demokratik kurum ve kavramla	Olumlu
"Tarihsel Açından 27 Mayıs..."	2005	Demokratik devrim	Olumlu
"Bugünün Anlamı"	2007	Devrim, Demokratik hakla	Olumlu
"27 Mayıs Dersleri..."	2009	Askeri müdahale	Nötr

Cumhuriyet gazetesinde konuya yedi köşe yazısıyla en çok yer veren isim İlhan Selçuk olmuştur. Selçuk'un 27 Mayıs'a ilişkin yaklaşımının ise olumlu olduğu görülmektedir. Yazarın sıklıkla kullandığı sözcükler "demokrasi, çağdaşlaşma, devrim, demokratik haklar, kültür devrimi" olduğu tespit edilmiştir. 27 Mayıs'ı özellikle 1961 Anayasası bağlamında "olumlayan" İlhan'ın öne çıkan argümanları; 27 Mayıs'ın bir devrim olduğu, 1961 Anayasası ile tarihte sosyal devlet, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, üniversite özerkliği ve sendikal haklardan oluşan yeni bir sayfa açtığı yönünde olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Toktamış Ateş'in Köşe Yazıları

Yazının Başlığı	Yılı	Yazarın Argümanları	Konuyu Ele Alış Biçimi
"27 Mayıs Devrimi"	1993	Devrim, Demokrasi, Ekonomik Yarar	Olumlu
"27 Mayıs Devrimi"	1995	Devrim, Hak ve Özgürlükler	Olumlu
"27 Mayıs"	1997	Devrim, Özgürlükçü Anayasa	Olumlu
"27 Mayıs ve Değeri"	1999	Devrim, Demokrasi, Özgürlükçü Atılım	Olumlu
"Başlıksız Bir Yazı"	2000	Devrim, Demokrat ve Laik Türkiye	Olumlu
"27 Mayıs Devrimi"	2003	Devrim, Demokratik ivme	Olumlu
"27 Mayıs Devrimi"	2004	Devrim, Demokrasi	Olumlu

Toktamış Ateş, İlhan Selçuk'tan sonra 27 Mayıs'ı en fazla köşesine taşıyan ikinci yazardır. Ateş'in kaleme aldığı toplamda yedi yazının konuyu ele alış biçiminin olumlu olduğu görülmektedir. Ateş'in sıklıkla kullandığı sözcüklerin "devrim, demokrasi, hak ve özgürlükler ve demokratik ivme" olduğu tespit edilmiştir. 2004 yılında yayınlanan "27 Mayıs Devrimi" adlı yazısında "devrim" sözcüğünü bilinçli bir şekilde kullandığının altını çizen Ateş "27 Mayıs'a her zaman sahip çıktığımı" belirtmiştir. Ateş'in 27 Mayıs'ı olumlarken kullandığı temel argümanlarından birinin de "26 Mayıs günü ve 27 Mayıs sabahı Türkiye'de demokrasi olmadığı" yönünde olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Hürriyet Gazetesi Köşe Yazarları ve Yazı Sayıları

Yazarlar	Yazı Sayıları
Ahmet Hakan	1
Ertuğrul Özkök	1
Hadi Uluengin	1
Mehmet Y. Yılmaz	1
Mümtaz Soysal	3
Oktay Ekşi	2
Sedat Ergin	1
Taha Akyol	1
Yalçın Bayer	2
Toplam	13

Hürriyet gazetesinde 1991- 2017 yılları arasında toplamda 9 yazarın 13 adet köşe yazısı kaleme aldığı tespit edilmiştir. Hürriyet gazetesi yazarları arasında ilgili konuyu en fazla köşesine taşıyan yazarın Mümtaz Soysal olduğu görülmektedir. Soysal'dan sonra ikişer adet yazıyla Oktay Ekşi ve Yalçın Bayer'in 27 Mayıs'ı gündeme taşıyan diğer yazarlar oldukları tespit edilmiştir. 27 yıllık süreçte ilgili konuyla alakalı

Ahmet Hakan, Ertuğrul Özkök, Hadi Uluengin, Mehmet Yılmaz, Sedat Ergin ve Taha Akyol'un birer adet yazı kaleme aldıkları görülmektedir.

Tablo 14: Mümtaz Soysal'ın Köşe Yazıları

Yazının Başlığı	Yılı	Yazarın Argümanları	Konuyu Ele Alış Biçimi
" <i>Lig ve 27 Mayıs</i> "	1997	Özgürlükçü yolu seçen yeni anayasa düzeni, Cumhuriyetçi tepki	Olumlu
" <i>Belirsiz Tartışma</i> "	1998	Askeri müdahale, En özgürlükçü anayasa	Olumlu
" <i>27 Mayıs ve seçilmişler</i> "	2001	Demokrasi, Gelmiş geçmiş en demokratik anayasa	Olumlu

Mümtaz Soysal'ın kaleme aldığı toplamda üç köşe yazısında da konuya yaklaşımının olumlu olduğu görülmektedir. Tartışmaları "demokrasi, özgürlükçü anayasa, Cumhuriyetçi tepki" kavramları etrafında şekillenmektedir. Soysal'ın öne çıkan argümanları; demokrasi, demokratik anayasa, cumhuriyetçi tepki oldukları görülmektedir.

Tablo 15: Oktay Ekşi'nin Köşe Yazıları

Yazının Başlığı	Yılı	Yazarın Argümanları	Konuyu Ele Alış Biçimi
" <i>Komşudan Al Haberi</i> "	1991	ABD- Türkiye ilişkisi	Nötr
" <i>Bir Yıldönümü Daha...</i> "	2001	27 Mayıs'ın artıları ve eksileri	Nötr

Oktay Ekşi'nin 1991 yılında yayınlanan ve ABD- Türkiye ilişkisi çerçevesinde değerlendirdiği "Komşudan Al Haberi" adlı yazısındaki yaklaşımının olumsuzla yaklaşmakla beraber "nötr" kabul edilebileceği tespit edilmiştir. 2001 tarihli yazısındaki tutumunun yine nötr olduğu görülmektedir. Toktamış Ateş'in "Yaşasın 27 Mayıs Devrimi" ifadesine yer vererek "o kadar ileri gidemeyeceğini" belirten Ateş, 27 Mayıs'ın "getirdiklerine ve götürdüklerine" odaklanılması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

Tablo 16: Türkiye Gazetesi Köşe Yazarları ve Yazı Sayıları

Yazarlar	Yazı Sayısı
Ahmet Sağırlı	1
Altemur Kılıç	1
Ayhan Katırcıkara	1
Fuat Bol	2
Fuat Uğur	1
Hasan Mesut Hazar	1
İsmail Kapan	2
Mim Kemal Öke	1
Muammer Erkul	1
Nuri Elibol	1
Rahim Er	6
Yavuz Bülent Bakiler	1
Yılmaz Öztuna	1
Toplam	20

Türkiye Gazetesi'nde 1991- 2017 yılları arasında toplamda 13 yazar tarafından 20 yazı kaleme alındığı tespit edilmiştir. Türkiye gazetesi yazarlarının tamamının ilgili konuyu ele alış biçimlerinin olumsuz olduğu belirlenmiştir. Gazete yazarlarından Rahim Er'in altı köşe yazısıyla 27 Mayıs'ı en fazla gündeme taşıyan yazar olduğu görülmektedir. Er'den sonra, İsmail Kapan ve Fuat Bol ikiye adet köşe yazısıyla ilgili konuyu en çok gündeme taşıyan diğer yazarlar arasında yer almaktadır.

Tablo 17: Rahim Er'in Köşe Yazıları

Yazının Başlığı	Yılı	Yazarın Argümanları	Konuyu Ele Alış Biçimi
" <i>Kahrolsun!</i> "	1997	Darbe, uydurma kanlı bayram	Olumsuz
" <i>Özkök Paşa'nın Açıklaması</i> "	2003	Darbe	Olumsuz
" <i>27 Mayıs, İhtilal Değil Darbedir</i> "	2008	Halka rağmen yapılan kanlı darbe, darbe sonrası anayasa hazırlanması trajedidir	Olumsuz
" <i>27 Mayıs, sonraki her felaketin başlangıcıdır</i> "	2013	Türkiye'nin köksüz aydınları halkın Başbakanını sevmiyordu	Olumsuz
" <i>27 Mayıs, Ürpertili Tarih</i> "	2014	Darbe	Olumsuz
" <i>Bu Dünya Darbecilere Kalmadı</i> "	2015	Utandıran bir yargılamayla idam kararı verildi	Olumsuz

Türkiye gazetesi yazarlarından Rahim Er altı köşe yazısıyla 27 Mayıs'ı en çok gündeme taşıyan yazar olmuştur. Er'in toplamda altı yazısında da ilgili konuyu ele alış biçiminin olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Er'in yazılarında savunduğu temel argümanlardan biri 27 Mayıs'ın halka rağmen yapılan kanlı bir darbe olduğudur. Bir diğer argümanı ise darbe sonrası bir Anayasa hazırlanmasının trajedi olduğu yönündedir. Er'in sıklıkla kullandığı ifadelerin; “darbe, kanlı bayram, utandıran yargılama, idam” olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 18: İsmail Kapan'ın Köşe Yazıları

Yazının Başlığı	Yılı	Yazarın Argümanları	Konuyu Ele Alış Biçimi
“27 Mayıs...”	2009	Demokrasi ve hukuk temelinden dinamitlendi	Olumsuz
“27 Mayıslar Darbesiz, entrikasız olsun”	2010	Siyasi, sosyal ve ekonomik hayatımızda derin yaralar açıldı	Olumsuz

İsmail Kapan'ın kaleme aldığı her iki köşe yazısında da ilgili konuya yaklaşımının olumsuz olduğu belirlenmiştir. Kapan'ın 2009 ve 2010 yıllarında yayınlanan yazılarında savunduğu temel argümanların; 27 Mayıs'ın demokrasi ve hukuka zarar verdiği, siyasi, sosyal ve ekonomik hayatımızda derin yaralar açtığı yönünde olduğu görülmektedir.

Tablo 19: Fuat Bol'un Köşe Yazıları

Yazının Başlığı	Yılı	Yazarın Argümanları	Konuyu Ele Alış Biçimi
“Gerçek Kavga Milletle”	2009	Millete hizmet yolunda can vermek	Olumsuz
“İşte Lider! İşte Kadro”	2010	Milletin iradesine darbe, vesayet rejimi geliştirildi	Olumsuz

Fuat Bol'un her iki yazısında da 27 Mayıs'a ilişkin yaklaşımının olumsuz olduğu tespit edilmiştir. 27 Mayıs'ın ilk askeri darbe olduğunun altını çizen Bol ilgili konuyu 2009 yılında kaleme aldığı “Gerçek Kavga Milletle” başlıklı yazısında topluma şu ifadelerle hatırlatmaktadır: “ (...) 49 sene önce bugün (27 Mayıs 1960) demokrasi tarihimizin ilk askeri müdahalesini yaşadık. Oysa, demokrasi ile tanışalı daha on yıl ancak olmuştu. Ne diye suçlanmıştı Demokrat Parti mensupları, biliyor musunuz sevgili okuyucularım? DP'liler Atatürk karşıtı imiş, laiklik karşıtı imiş toplumda ayrılmaya sebep oluyorlarmış. Halbuki DP'liler, başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Atatürk'ün en güvendiği devlet ve siyaset adamlarındandı” Bununla birlikte Bol'un kullandığı sözcüklerin ise; “darbe, millete hizmet, hizmet yolunda can vermek” olduğu görülmektedir. Fuat Bol'un Türkiye gazetesinde 27 Mayıs'la ilgili yayınlanan diğer yazısında ise savunduğu temel argüman “milletin iradesinin 1960 askeri darbesiyle alaşağı” edildiği yönündedir.

6. SONUÇ

Kitle iletişim araçları medya tüketicilerini bilgilendirme, haberdar etme görevini gerçekleştirirken aynı zamanda tüketicileri etkilemekte ve yönlendirmektedir. Bu yönlendirme süreci kişilerin alışkanlıkları üzerinde etkili olmakta ve dünyayı anlamlandırma biçimlerini de etkilemektedir. Medyanın çizdiği çerçevelerle bazı konuları ön plana çıkardığı, bazı konuları ise gündem dışı bırakarak belirli olaylara dikkat çektiği yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur.

Kavramın işaret ettiği en önemli nokta bir gruba aidiyet gösteren bireylerin kişisel anılarını dahi içerisinde yer aldıkları toplumsal çerçeveler doğrultusunda hatırladıklarıdır. Bu doğrultuda, kişisel hafıza bir yönüyle toplumsal hafızanın denetimindedir.

Toplumsal belleğin yeniden inşasında yazılı basına odaklanan bu çalışma kapsamında ulusal basından günlük gazetelerin toplumsal belleğin inşasında oynadıkları rolün anlaşılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede incelemeye konu olarak Türkiye'nin ilk askeri darbesi olan 27 Mayıs seçilmiştir. Birbirinden farklı ideolojilere sahip üç gazetenin 27 Mayıs'ı nasıl hatırladığı ve topluma ne şekilde hatırlattığını anlamak amacıyla Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye gazeteleri nicel ve nitel değerlendirmeyi barındıran içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Araştırmanın temel varsayımı; hafızanın yeniden inşa sürecinin beraberinde birtakım bozulmaları getireceği ve bu doğrultuda, 27 Mayıs'ın farklı kesimleri temsil eden üç ayrı gazetede meşru gösterme ya da hatırlatma çabasıyla yoksunluk şeklinde olmak üzere farklı biçimlerde sunulacağı yönünde olmuştur. Buna ek olarak, gündem belirlemede aktif rol oynadığı çalışmalarla ortaya konulan gazetelerin toplumsal belleğin inşasında da etkili oldukları ve gazetelerin toplumsal belleğin oluşum sürecinde stratejik kurumlar oldukları çalışmanın ileri sürülen diğer varsayımları arasında yer almıştır.

1991- 2017 yılları arasında Cumhuriyet, Hürriyet ve Türkiye gazetelerinin toplamda 81 basılı nüshasında yer alan 27 Mayıs konulu 139 adet haber ve köşe yazısının incelenmesi sonucu elde edilen veriler doğrultusunda çalışmanın varsayımlarının büyük ölçüde doğrulandığı tespit edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, ilk olarak 1991- 2017 yılları arasında Hürriyet gazetesinin ilk sayfalarında doğrudan 27 Mayıs ile ilgili herhangi bir habere rastlanmadığı belirlenmiştir. Belirtilen süre aralığında ilgili konuyla alakalı gazetelerin ilk sayfalarında toplamda 31 adet haber yer almıştır.

Toplamda 81 basılı nüshası ilk sayfaları ve köşe yazıları özelinde incelenen üç gazeteden ilgili konuyu en az gündeme taşıyan yayın organizasyonunun Hürriyet gazetesi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın başlatıldığı 90'lı yıllar ve devamında 2000'lerde ise 27 Mayıs'ı en az gündeme taşıyan gazete olan Hürriyet'in tarafsız bir yaklaşım izleyerek sessizleştiği yıllar olduğu görülmektedir. Hürriyet gazetesinin köşe yazıları özelinde ise yine 90'lı yıllarda tarafsız bir yaklaşım sergilediği belirlenmiştir. 2000 sonrası dönemde ise söylemsel bağlamda Türkiye gazetesine yaklaştığı görülmektedir.

Üç gazete bazında 27 Mayıs'ı en az gündeme taşıyan Hürriyet gazetesi çalışma bağlamında toplumsal bellek özelinde değerlendirildiğinde, unutmanın hafızanın silinmesi anlamına gelmediğini hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Unutma herhangi bir olaya yer verilmemesi, çerçevelerin dışında bırakılması yoluyla gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda, 27 Mayıs'ı gündeme en az taşıyan gazete olan Hürriyet'in ilgili konuyu çerçeve dışında bırakarak hatırlatma çabasından yoksun olduğu belirlenmiştir.

Türkiye gazetesi, Hürriyet'e benzer oranlar göstererek 90'ların ortaları ve 2000'lerin başlarında daha sessiz bir tavır izleyerek ilgili konuya dönem yer vermekle birlikte aktif olarak gündeme taşımamıştır. Bununla birlikte, Ak Parti'nin iktidara geldiği 2002 sonrası dönemde özellikle 2012, 2013, 2014 ve 2016 yıllarında peş peşe ilgili konuyu etkin bir şekilde gündeme taşıdığı belirlenmiştir. Gazete, 2012 senesinde 27 Mayıs'ı manşetten vermiştir. Türkiye gazetesinin söylemlerinin mevcut iktidarın söylemleri ile paralellik gösterdiği ve 2010 sonrası dönemde ilgili konunun daha geniş bir perspektiften ele alındığı tespit edilmiştir.

27 Mayıs'ı en fazla gündeme taşıyan yayın kuruluşunun ise Cumhuriyet gazetesi olduğu belirlenmiştir. Cumhuriyet gazetesi 1994'ten 2008 yılına kadar geçen süreçte 27 Mayıs ile ilgili haberlerin tamamını ya da baş kısmını ilk sayfadan başlatırken 2008 sonrası dönemde ilgili konuyu gazetenin vitrin sayfalarına taşımadığı belirlenmiştir. Bu dönem Türkiye gazetesinin ise aktifleştiği yıllara denk gelmektedir.

Üç gazete bazında 27 yıllık süreçte toplam içerik bağlamında en az içeriğin yer aldığı yılların 1992, 2015 ve 2017 yılları olduğu tespit edilmiştir. 2015 yılında, Türkiye gazetesinin ana gündem maddelerini; havaalanı açılışı, köprü çalışmaları ve seçim haberleri oluşturmuştur. Hürriyet gazetesinin ana gündem maddelerini ise havaalanı açılışı ve parti liderlerinin açıklamaları oluşturmuştur. Aynı yıl Cumhuriyet gazetesinin ise sürmanşetten cumartesi annelerine yer verdiği, seçimle ilgili haberlere, metal işçilerinin eylemlerine ve Suriyeli ve Afgan mültecilerle ilgili haberlerin gazetenin ilk sayfasından verildiği görülmektedir. 2017 yılında ise üç gazete bazında doğrudan 27 Mayıs konulu herhangi bir içerik gazetelerin vitrin sayfasında yer almamıştır. Bu yıl gazetelerin ana gündem maddesini 15 Temmuz konulu haberlerin oluşturduğu görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinde 15 Temmuz konulu haberlerin yanı sıra tutuklu gazetecilerin de gazetenin ana gündem maddeleri arasında yer aldığı belirlenmiştir.

Bu doğrultuda, incelemenin dayandığı temel varsayımlarına geri dönüldüğünde, hafızanın yeniden inşa sürecinde birtakım çarpıtma ve bozulmaları getireceği ve farklı kesimleri temsil eden farklı gazetelerde sunuş biçimlerinin de farklı olduğu yönündeki varsayımımızın büyük ölçüde doğrulandığı görülmektedir. 27 Mayıs konulu haberler Cumhuriyet ve Türkiye gazetelerinde yer bulurken Hürriyet gazetesinde toplumsal çerçevelerin dışında bırakılmıştır. Yer verildiği noktada ele alınış biçimlerine bakıldığında ise söylemin Cumhuriyet gazetesinde olumlu, Türkiye'de ise olumsuz olmak üzere taban tabana zıt iki şekilde belirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, her gazete kendi izleyicisinin grup belleğinde ilgili konuyu farklı biçimlerde inşa etmektedir. Sonuç olarak, 27 Mayıs medya dolayımı ile toplumsal bellekte yeniden inşa edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Assmann, J. (2015). Kültürel Bellek. A. Tekin (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Auge, M. (1999). Unutma Biçimleri. M. Sert (çev.). İstanbul: OM Yayınları.
- Bilgin, N. (1995). Kolektif Kimlik. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Blight, W. D. (2015). Bellek Patlaması: Neden ve Neden Şimdi? Y.A. Dalar (çev.). P. Boyer ve J.V. Wertsch (Ed.). Zihinde ve Kültürde Bellek içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 301- 320.
- Connerton, P. (2014). Toplumlar Nasıl Anımsar? A. Şenel (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Halbwachs, M. (2016). Hafızanın Toplumsal Çerçevesi. B. Uçar (çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). Kolektif Hafıza. B. Barış (çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- İnce, B. G. (2010a). Toplumsal Hatırlama/Unutma Sürecinde Basın: Kolektif Siyasi Belleğimizdeki Cumhuriyet Tasavvuru. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnce, B. G. (2010b). Medya ve Toplumsal Hafıza. Kültür ve İletişim Dergisi. 13:1, 9-29.
- Nora, P. (2006). Hafıza Mekanları. M.E. Özcan (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Ong, J. W. (2003). Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi. S.P. Banon (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Özelçi, K. R. (2010). Toplumsal Belleğin Dramatik Kurgulanması: (Hatırla Sevgili TV Dizisi). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sancar, M. (2007). Geçmişle Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schudson, M. (2007). Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri. *Cogito, Bellek: Öncesiz, Sonrasız*. 50, 179-196.
- Tezcan, E. (2008). Örgütsel Kimliğin İfadesi Olarak Kolektif Bellek Cumhuriyet Halk Partisi Delegelerinde Kolektif Belleğin Çeşitli Boyutları ile İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.